

Rakennuspalikat ja tarkistuslistat

Suomen UNICEF
Joulukuu 2013

Suomen UNICEF ry
Joulukuu 2013

Suomen UNICEFin lapsiystävällinen kunta -malli auttaa kuntia edistämään YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen toteutumista.

Malli perustuu kansainväliseen esikuvaan, jota UNICEF on toteuttanut vuodesta 1996. Suomalainen malli kehitettiin yhteistyössä Hämeenlinnan kaupungin kanssa 2012–2013. Mallia laajennetaan asteittain ja sen on tarkoitus olla avoin kaikille kunnille vuonna 2015.

www.unicef.fi/lapsiystavallinen-kunta

Sisällysluettelo

Lapsiystävällinen kunta -mallin rakennuspalikat ja tarkistuslistat	3
Käytetyt käsitteet	4
1. Lapsen oikeudet tunnetaan	5
2. Kaikki oikeudet toteutuvat jokaisen lapsen kohdalla	9
3. Lapsilla on mahdollisuus osallistua heille tarkoitettujen palveluiden suunnitteluun, arviointiin ja kehittämiseen	13
4. Lapset voivat osallistua julkisen tilan suunnitteluun ja kehittämiseen	17
5. Lapsilla on mahdollisuus vaikuttaa heille itselleen tärkeisiin asioihin	21
6. Lapset voivat osallistua kansalaistoimintaan	25
7. Lapsilla on ystäviä ja turvallisia aikuisia	29
8. Lapsia ja lapsuutta arvostetaan	33
9. Lapsia koskevia asioita tarkastellaan koordinoitusti kokonaisuutena niin, että lapsia koskevassa päätöksenteossa ja toiminnoissa harkitaan ensisijaisesti lapsen etu	37
10. Lapsia koskevaa tietoa hyödynnetään monipuolisesti päätöksenteossa	41

Lapsiystävällinen kunta -mallin rakennuspalikat ja tarkistuslistat

Lapsiystävällinen kunta on Suomen UNICEFin kehittämä malli. Mallin tarkoitus on kannustaa ja tukea kuntia lapsen oikeuksien toteuttamisessa. Mallin tavoitteet on koottu kymmeneen rakennuspalikkaan.

Rakennuspalikat ohjaavat kuntaa kehittämään rakenteita, palveluita sekä toiminta- ja ajattelutapoja siten, että kaikessa kunnan toiminnassa taataan lasten osallistumismahdollisuudet ja kunnioitetaan yhdenvertaisesti kaikkien lasten oikeuksia. Lapsen oikeuksia tarkastellaan kokonaisuutena yli sektori- ja hallintokuntarajojen.

Rakennuspalikat ovat yhteiset kaikille mallia toteuttaville kunnille. Jokaiseen rakennuspalikkaan liittyy tarkistuslista, jonka avulla kunta arvioi lähtötilannettaan, valitsee kehittämiskohteensa ja -toimenpiteensä sekä seuraa toimenpiteiden onnistumista.

Lapsiystävällinen kunta -malli perustuu YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen, UNICEFin kansainväliseen Child Friendly City -malliin sekä kansalliseen tutkimus- ja asiantuntijatietoon. Lisää mallista voit lukea osoitteesta:

www.unicef.fi/lapsiystavallinen-kunta

Käytetyt käsitteet

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan **lapsi** on alle 18-vuotias. Kuntien kehittämistyössä on toisinaan mielekästä tarkastella eri-ikäisiä lapsia erikseen ja puhua esimerkiksi lapsista ja nuorista. Lapsiystävällinen kunta -mallissa sanalla lapsi viitataan kuitenkin aina kaikkiin alle 18-vuotiaisiin, vaikkei nuoria erikseen mainittaisikaan.

Lapsen **kasvuyhteisöjä** ovat kodin (tai mahdollisen sijaishuollon) lisäksi esimerkiksi päiväkotit, koulu ja muut oppilaitokset sekä erilaiset vapaa-ajan yhteisöt.

Kunta on tässä tekstissä ensinnäkin lasten ja nuorten fyysinen asuin- ja toimintaympäristö. Lasten ja nuorten sosiaalisena ympäristönä se sisältää myös kansalaisyhteiskunnan eri ulottuvuudet. Kunta viittaa myös kuntaorganisaatioon hallinto-organisaationa ja palveluntuottajana.

Osallisuus tarkoittaa sekä päätöksentekoon vaikuttamista ja kuulluksi tuleamista (poliittinen ulottuvuus) että yhteenkuuluvuutta, yhteisöllisyyttä ja omana itsenä tai edustamansa ryhmän jäsenenä hyväksytyksi tuleamista (sosiaalinen ulottuvuus). Molemmissa ulottuvuuksissa on keskeistä lapsen oma kokemus osallisuudesta tai sen puutteesta.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus (LOS) on kaikkia alle 18-vuotiaita lapsia koskeva ihmisoikeussopimus. Siinä on määritelty lapsille kuuluvat ihmisoikeudet ja asetettu valtioille vastuu toteuttaa ne. Ks. www.unicef.fi/lapsen_oikeuksien_sopimus

Lapsen oikeuksien sopimuksessa on neljä yleisperiaatetta. Ne ovat:

1. Syrjimättömyys
2. Lapsen edun ensisijainen harkinta
3. Oikeus elämään ja kehittymiseen
4. Lapsen näkemysten kunnioittaminen

Rakennuspalikka 1: Lapsen oikeudet tunnetaan

Jotta lapsen oikeudet toteutuisivat, sekä lasten että aikuisten on tunnettava ja ymmärrettävä ne. Lapsen oikeuksien sopimukseen kuuluukin velvoite tiedottaa sopimuksesta tarkoituksenmukaisesti ja aktiivisesti sekä aikuisille että lapsille. Lisäksi lasten kasvatuksen ja koulutuksen tulee pyrkiä edistämään kunnioitusta ihmisoikeuksia kohtaan. Myös lapsiystävällisen kunnan tulee kaikella toiminnallaan edistää tietoisuutta, ymmärrystä ja kunnioitusta lapsen oikeuksien sopimuksesta ja sen velvoitteista.

Lapsen oikeuksista tiedottaminen edistää useita eri päämääriä. Se tuo lapsille ja lapsia koskeville asioille näkyvyyttä, ja voi korjata lapsiin kohdistuvia negatiivisia asenteita. Tiedotuksen keinoin voidaan lisätä kunnioitusta lapsia ja heidän perusoikeuksiaan kohtaan. Oikeuksista tiedottamalla voidaan kamppailla vähemmistöihin kohdistuvia ennakkoluuloja vastaan ja kannustaa haavoittuvassa asemassa olevien lasten oikeuksien suojelemiseen. Lapsille suunnattu ihmisoikeuskasvatus puolestaan vahvistaa lasta itseään toimimaan kunnioittavasti toisia lapsia ja aikuisia ja heidän oikeuksiaan kohtaan sekä puolustamaan omia ja muiden oikeuksia.

Lisäämällä ymmärrystä lapsen oikeuksista voidaan vaikuttaa sekä rakenteisiin että ajattelu- ja toimintatapoihin. Tietoa ja ymmärrystä lapsen oikeuksista tarvitsevat lasten ja nuorten parissa toimivat, päättäjät, virkamiehet ja suuri yleisö – sekä lapset ja nuoret itse. Lapsen oikeuksista tiedottamisen ja ihmisoikeuskasvatuksen on oltava suunnitelmallista ja jatkuvaa, eikä se voi perustua yksittäisiin koulutuksiin tai kampanjoihin. Sekä aikuisten että lasten ja nuorten on myös tiedettävä, miten toimia, jos lapsen oikeuksia loukataan.

Toisten kunnioittamista tai omien oikeuksien puolustamista ei opi pelkästään oikeuksista lukemalla tai kuulemalla, vaan kokemuksen ja harjoittelun kautta. Ei riitä, että lapset ja aikuiset ovat tietoisia oikeuksien olemassaolosta, vaan lapsen kasvuyhteisöissä kaiken toiminnan on oltava lapsen oikeuksia kunnioittavaa. Lapsenoikeuskasvatus on prosessi, jossa aikuisten toiminta on uskottavaa vain, jos he toimivat yhdessä lasten kanssa. Se on siten oppimisprosessi sekä aikuisille että lapsille.

On syytä ottaa lapset ja nuoret mukaan sekä miettimään tarkoituksenmukaisia toimintatapoja lapsen oikeuksista tiedottamiselle ja lapsenoikeuskasvatukselle että mukaan toteuttamaan näitä. Yksi esimerkki tästä on lastensuojelun asiakkaina olleiden nuorten suunnittelema ja toimittama opas kodin ulkopuolelle sijoitetuille nuorille. Opas käsittelee lapsen oikeuksia erityisesti lastensuojelun asiakkuuden näkökulmasta. Lasten ja nuorten lisäksi tärkeitä yhteistyötahoja lapsiystävälliselle kunnalle ovat myös kansalaisyhteiskunnan toimijat ja media.

Tarkistuslista 1: Lapsen oikeudet tunnetaan

- Näkyykö lapsen oikeuksien sopimus kunnan strategiassa, hyvinvointiohjelmissa ja muissa ohjaavissa asiakirjoissa?
- Arvioidaanko kunnan päätöksiä ja toimintoja järjestelmällisesti lapsenoikeusnäkökulmasta?
- Kuuluuko kunta-/koulukohtaisiin opetussuunnitelmiin kaikissa ikävaiheissa ihmisoikeuskasvatus ja lapsen oikeudet?
 - Missä ikävaiheissa kuuluu?
 - Missä ikävaiheissa ei kuulu?
- Seurataanko tai mitataanko lapsen oikeuksien tunnettuutta
 - lasten osalta?
 - aikuisten osalta?
- Selvitetäänkö lasten ja nuorten näkemyksiä ja kokemuksia heidän oikeuksiensa toteutumisesta arjessa?
- Onko kunta ryhtynyt aktiivisiin toimenpiteisiin lapsen oikeuksien sopimuksen määräysten ja periaatteiden saattamiseksi laajalti koko väestön tietoon?

Tämän kohdan alla on huomioitava seuraavat osa-alueet:

Lapsenoikeuskasvatus

- Minkä ikäiset lapset saavat lapsenoikeuskasvatusta (alle kouluikäiset, alakoulu, yläkoulu, toinen aste) ja missä eri kasvuyhteisöissä?
- Tavoitetaanko näissä kasvuyhteisöissä kaikki lapset?
- Huomioidaanko lapsenoikeuskasvatuksessa ja oikeuksista tiedottamisessa eri lapsiryhmien tilanteet ja tarpeet (esimerkiksi kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset, eri tavoin syrjinnän vaarassa olevat lapset)?

Onko lapsenoikeuskasvatus laadukasta?

- Onko lapsenoikeuskasvatus suunnitelmallista, systemaattista ja jatkuvaa?
- Rakentuuko lapsenoikeuskasvatus lapsen motivaatiolle, kokemuksille ja ratkaisuille?

- Sisältyykö lapsenoikeuskasvatukseen sekä tiedollinen että kokemuksellinen ulottuvuus?
- Ovatko lapset ja nuoret mukana suunnittelijoina, toimijoina ja toteuttajina?
- Ovatko kansalaisjärjestöt mukana lapsenoikeuskasvatuksessa?

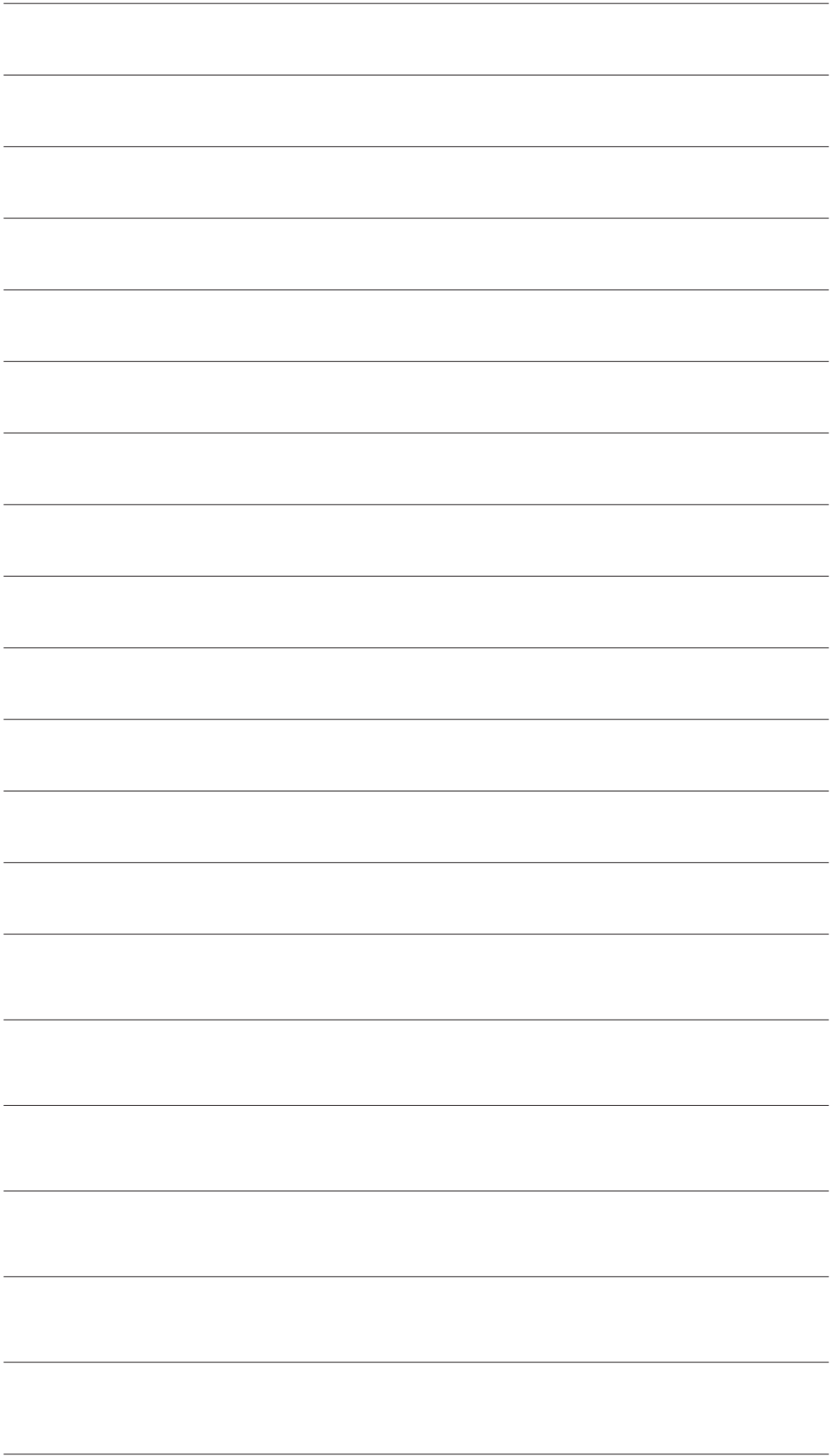
Tiedottaminen aikuisille

- Ovatko lapsia koskevia päätöksiä tekevät virkamiehet sekä poliittiset päättäjät saaneet koulutusta lapsen oikeuksista?
- Onko riittävästi tietoa myös esimerkiksi vammaisten lasten, kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten tai turvapaikanhakijalasten oikeuksista?
- Ovatko lasten ja nuorten parissa työskentelevät saaneet koulutusta lapsen oikeuksista: varhaiskasvatus, perusopetus, 2. aste, nuorisotyö, lastensuojelu, terveydenhuollon työntekijät?
- Kuuluvatko lapsen oikeudet uuden työntekijän perehdytykseen?
- Tarjotaanko kasvattajille täydennyskoulutusta lapsenoikeuskasvatuksesta ja non-formaalin kasvatuksen menetelmistä?
- Tiedotetaanko lapsen oikeuksista kunnassa myös suurelle yleisölle?
- Onko aikuisille tiedottaminen ja koulutus suunnitelmallista, systemaattista ja jatkuvaa?

Tiedotetaanko kunnassa selkokielisesti sekä lapsille että aikuisille, miten toimia, jos lapsen oikeuksia loukataan?

- Tavoittaako tämä tiedotus lapset?

Rakennuspalikka 2: Kaikki oikeudet toteutuvat jokaisen lapsen kohdalla

Syrjimättömyys on yksi lapsen oikeuksien sopimuksen yleisperiaatteista. Tämä tarkoittaa sitä, että kaikki sopimuksessa tunnustetut oikeudet kuuluvat jokaiselle lapselle. Tämän periaatteen tulee olla läpileikkaava myös lapsiystävällisen kunnan rakentamisessa: yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden tulee toteutua jokaisen tavoitteen kohdalla. Esimerkiksi osallistumisoikeuksien tulee toteutua myös maahanmuuttajalasten tai vammaisten lasten osalta, ja myös kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten vertaissuhteita ja osallistumista kansalaistoimintaan on edistettävä. Lisäksi kansallinen yhdenvertaisuuslaki velvoittaa viranomaisia arvioimaan ja edistämään yhdenvertaisuuden toteutumista kaikessa toiminnassaan. Lakisääteisessä yhdenvertaisuussuunnitelmassa on huomioitava myös lapset ja nuoret moninaisena joukkona.

Monelle lapselle ulkopuolisuuden kokemukset ovat jokapäiväisiä. Lapset kohtaavat syrjintää ja ennakkoluuloja monista eri syistä, esimerkiksi alkuperän, vammaisuuden, sairauden tai köyhyyden takia. Tutkimukset osoittavat, että syrjintää tapahtuu kaikkialla lasten ja nuorten elämässä, kuten kouluissa, kaduilla, palveluissa ja harrastuksissa. Usein lasten ja nuorten kokema syrjintä jää aikuisilta huomaamatta. On tärkeää tiedostaa, että sekä lapset, nuoret että aikuiset syrjivät – syrjintää tapahtuu sekä vertaissuhteissa että lasten ja aikuisten välisissä suhteissa. Syrjimättömyyden toteutuminen edellyttää erilaisten ennakkoluulojen määrätietoista purkamista ja oikean tiedon jakamista sekä yhteisesti sovittuja toimintatapoja syrjinnän tunnistamiseen ja siihen puuttumiseen. Siksi yhdenvertaisuuden edistäminen ja syrjintään puuttuminen on lapsiystävällisessä kunnassa läpileikkaavan periaatteen lisäksi myös oma, erillinen tavoitteensa.

Rakenteiden tasolla on pohdittava, edistääkö jokin toimintatapa tai poliittinen päätös yhdenvertaisuutta, vai sulkeeko se (kenties tahattomasti) joitain lasten ja nuorten ryhmiä pois toiminnan tai palveluiden piiristä. Syrjinnän tunnistaminen ja yhdenvertaisuuden edistäminen edellyttää kuntaorganisaation sisällä systemaattista kouluttamista. Yhdenvertaisuuden edistämiseksi tarvitaan myös tietoa syrjintäperusteista ja syrjinnän vaarassa olevista ryhmistä. Lapsen oikeuksien komitea on huomautuksissaan (2011) esittänyt Suomen osalta huolensa riittävän tiedon puutteesta erityisesti köyhien, vammaisten, vähemmistö- tai maahanmuuttajataustaisten ja sijaishuollossa olevien lasten elinoloista.

Erityisen tärkeää on, että syrjimättömyyden edistämässä lähtökohtana ovat lasten ja nuorten omat kokemukset ja määrittelyt siitä, mitä syrjintä on, ja miten se arjessa ilmenee. Myös eri järjestöillä ja yhdistyksillä on runsaasti yhdenvertaisuusnäkökulmaan liittyvää osaamista, jota lapsiystävällinen kunta voi hyödyntää.

Tarkistuslista 2: Kaikki oikeudet toteutuvat jokaisen lapsen kohdalla

- Onko kunnan strategioissa, hyvinvointiohjelmassa ja muissa ohjaavissa asiakirjoissa huomioitu lasten moninaisuus?
 - Onko tunnistettu syrjinnän vaarassa olevat lapset tai lapsiryhmät?
 - Seurataanko asiakirjoissa asetettujen tavoitteiden toteutumista erityisesti haavoittuvassa asemassa tai syrjinnän vaarassa olevien lasten näkökulmasta?

- Onko tapoja kerätä tietoa syrjinnän vaarassa olevien lapsiryhmien oikeuksien toteutumisesta?

- Onko kunnassa tehty yhdenvertaisuussuunnitelma?
 - Onko suunnitelmassa huomioitu lapset ja nuoret sekä lasten ja nuorten moninaisuus?

- Takaavatko strategiat, suunnitelmat, toimintatavat ja käytännöt sen, ettei syrjintää esiinny näistä lapseen, hänen vanhempiinsa tai laillisiin huoltajiinsa liittyvistä syistä:
 - ikä
 - alkuperä
 - kansalaisuus
 - kieli
 - ihonväri
 - sukupuoli
 - seksuaalinen suuntautuminen
 - uskonto
 - vakaumus
 - poliittinen ja muu mielipide
 - varallisuus
 - terveydentila
 - vammaisuus
 - asuinpaikka
 - muu syy

- Millaisiin toimenpiteisiin kunnassa on ryhdytty yhdenvertaisuuden edistämiseksi ja syrjinnän poistamiseksi
 - hallinnon ja rakenteiden tasolla?
 - lasten kasvuyhteisöissä ja lapsille suunnatuissa palveluissa?
 - suuren yleisön asenteissa ja toiminnassa?

- Tekeekö kunta syrjinnänvastaista työtä yhdessä kansalaisyhteiskunnan toimijoiden kanssa?

- Onko kunnan eri toimijoilla ja organisaation eri osissa työskentelevillä ihmisillä riittävä osaaminen syrjintää koskevissa asioissa?
 - syrjinnän kieltäminen
 - syrjinnän tunnistaminen
 - syrjinnän vaarassa olevat ryhmät

- Toteutuuko yhdenvertaisuus arjen vuorovaikutuksessa (puheet, teot, sanat, eleet)
 - aikuisten välillä?
 - aikuisten ja lasten välillä?
 - lasten välillä?

- Onko kunnassa yhteisesti sovittuja toimintatapoja syrjintään puuttumiseen?
 - Ovatko kaikki lasten ja nuorten parissa työskentelevät näistä tietoisia?

- Huomioidaanko lasten ihmisoikeuskasvatuksessa syrjinnän kieltä?

- Kerätäänkö lapsilta ja nuorilta systemaattisesti tietoa syrjinnän muodoista ja kokemuksista?

- Saako syrjintää kokenut lapsi tukea?
 - Onko syrjinnän kokemuksista puhumiselle tilaa?
 - Onko syrjintää kokeneille lapsille tarjolla tukea omien oikeuksiansa puolustamiseksi?

- Käytetäänkö syrjinnänvastaisten toimenpiteiden pohjana lasten ja nuorten kokemustietoa ja näkemyksiä syrjinnän muodoista ja sen yleisyydestä?

- Arvioidaanko syrjinnänvastaisia toimenpiteitä ja niiden vaikuttavuutta?
 - Ovatko lapset ja nuoret arvioineet toimenpiteitä?

Rakennuspalikka 3: Lapsilla on mahdollisuus osallistua heille tarkoitettujen palveluiden suunnitteluun, arviointiin ja kehittämiseen

Lapsiystävällisen kunnan ytimen muodostaa ajatus siitä, että lapset ja lapsuus ovat arvokkaita. Myös lapset ja nuoret ovat kunnan aktiivisia ja tasavertaisia asukkaita ja kuntakansalaisia. Lasten ja nuorten osallistumista sekä heidän kokemustensa ja näkemystensä kunnioittamista tulee siten edistää kaikessa kunnan toiminnassa.

Lasten ja nuorten kuulemiseen velvoittavat useat säädökset, lapsen oikeuksien sopimuksen lisäksi mm. perustuslaki ja nuorisolaki. Lisäksi lainsäädännössä on kohtia, joissa veloitetaan yleisesti kuulemaan asukkaita (esim. maankäyttö- ja rakennuslaki). Ei kuitenkaan riitä, että yleiset kuulemistilaisuudet tai muut vaikuttamisen kanavat ovat lapsille ja nuorille avoimia, vaan heidän osallistumistaan on tietoisesti tuettava. Lisäksi on huomioitava, että lapsille ja nuorille tarkoitettuja palveluita ovat muun muassa päivähoiton, nuorisotyön ja leikkipuistojen lisäksi esimerkiksi julkinen liikenne, kevyen liikenteen väylät ja kirjasto. Lapsiystävällisessä kunnassa kaikkia näitä palveluja suunnitellaan, toteutetaan, kehitetään ja arvioidaan lapsiystävällisin periaattein.

Lasten ja nuorten osallisuuden edistämisen perusta on aikuisten aito halu lasten ja nuorten näkemyksen selvittämiseen ja sen kunnioittamiseen. Tämä koskee sekä yksittäisten lasten kuulemista heitä koskevissa asioissa, että erilaisten lasten ja nuorten ryhmien kuulemista palveluiden suunnittelussa ja päätöksenteossa.

Lasten ja nuorten osallistumisen tukeminen edellyttää usein muutoksia sekä asioista tiedottamiseen (tiedottamisen tavat, kielen ymmärrettävyys), toimintatapoihin (vuorovaikutuksen tavat ja menetelmät, koontumisten kellonajat, prosessiin varattu aika) että rakenteisiin (työnkuvat). Lasten ja nuorten kuuleminen ei edellytä, että aina toimitaan lasten ja nuorten näkemyksen mukaisesti. Päätösten valmistelusta ja perusteista on kuitenkin kerrottava lapsille ja nuorille heille ymmärrettävällä tavalla.

Usein lasten ja nuorten vaikuttamismahdollisuuksia edistetään erilaisien edustuksellisten ryhmien, kuten nuorisovaltuustojen ja oppilaskuntien hallitusten kautta. On kuitenkin huomioitava, että lapsen oikeuksien sopimus takaa samat oikeudet jokaiselle lapselle. Edustuksellinen kuuleminen ei siten yksin ole riittävä tapa. Lapsen oikeuksien näkökulmasta on huomioitava esimerkiksi eri ikäryhmät ja eri tavoin muita heikommassa asemassa olevat lapset ja nuoret.

Kunnissa ja järjestöissä on jo paljon erilaisia lasten ja nuorten osallisuutta edistäviä käytäntöjä ja toimintamalleja, joita lapsiystävällisen kunnan rakentamisessa voidaan hyödyntää. Paljon on myös tilaa kehittää uudenlaista toimintaa yhdessä lasten ja nuorten kanssa.

Tarkistuslista 3: Lapsilla on mahdollisuus osallistua heille tarkoitettujen palveluiden suunnitteluun, arviointiin ja kehittämiseen

- Velvoittaako kaupungin strategia tai hallintosääntö lasten ja nuorten kuulemiseen kaikilla sektoreilla?
- Onko kaikissa hallintokunnissa menetelmiä ja riittävä osaaminen kuulla lapsia ja nuoria heitä koskevassa päätöksenteossa?
 - Kuuluvatko sekä lasten ja nuorten kuulemisen oikeusperusta että menetelmät henkilökunnan perehdytykseen / täydennyskoulutukseen?
 - Kuullaanko kaikissa hallintokunnissa lapsia ja nuoria heitä koskevassa päätöksenteossa?
- Onko kunnassa sellaisia toimintarakenteita ja menetelmiä, jotka mahdollistavat jokaiselle lapselle mahdollisuuden osallistua ja tuoda näkemyksensä esiin?
- Jos kunnassa on edustuksellinen kuulemisjärjestelmä, onko sillä aidosti mahdollisuus vaikuttaa asioihin?
 - Miten tuetaan niiden lasten ja nuorten osallistumista, jotka eivät ryhmään mahdu?
 - Onko myös ei-edustuksellisilla ryhmillä mahdollisuus tulla kuulluksi?
 - Kuullaanko erilaisia lasten ja nuorten ryhmiä heitä koskevissa asioissa (esimerkiksi skeittaavia nuoria skeittipuiston suunnittelussa)?
- Voivatko lapset ja nuoret itse vaikuttaa siihen, millaisissa asioissa ja millaisin menetelmin heitä kuullaan?
- Saavatko eri-ikäiset lapset ja nuoret tietoa päätöksenteosta heille ymmärrettävällä tavalla sekä heille sopivin menetelmin?
- Tiedotetaanko lapsille ja nuorille
 - päätöksenteon ja sen valmistelun aikataulusta?
 - päätösten perusteluista?
 - siitä, mikä merkitys heidän kuulemisellaan on ollut?

- Kuullaanko lapsia ja nuoria riittävän aikaisessa vaiheessa, jotta voidaan taata kuulemisen merkityksellisyys?

- Taataanko osallistumismahdollisuudet
 - eri ikäisille lapsille?
 - syrjinnän vaarassa oleville lapsille?

- Kuullaanko lapsia arjessa niissä palveluissa, joita he käyttävät?
 - Millä tavoin lapset ja nuoret voivat osallistua heille tarkoitettujen palveluiden kehittämiseen?
 - Ovatko lapset aina oma, erillinen kohderyhmänsä, vai voivatko he osallistua palveluiden kehittämiseen myös yhdessä aikuisten kanssa tasavertaisina toimijoina?

- Millaisia rooleja osallistujina tai toimijoina lapsille ja nuorille on tarjolla niissä palveluissa, jotka on suunnattu erityisesti lapsille ja nuorille?
 - Kuullaanko yksittäisiä lapsia ja nuoria heitä itseään koskevissa asioissa?
 - Osallistuuko lapsi tai nuori palvelun saajana omien tarpeidensa ja etunsa määrittämiseen?
 - Onko lapsi itseään koskevissa asioissa mukana miettimässä toimintatapoja ja ratkaisuja?
 - Onko mahdollisuuksia osallistua toiminnan kehittämiseen esimerkiksi vertaisohjaajana, -sovittelijana tai tukioppilaana?

- Onko selvitetty lasten ja nuorten näkemyksiä kuulluksi tulemisen kokemuksista?

- Kehitetäänkö osallistumis- ja kuulemismenetelmiä ja -käytäntöjä lasten ja nuorten näkemysten ja kokemusten pohjalta?

Rakennuspalikka 4: Lapset voivat vaikuttaa julkisen tilan suunnitteluun ja kehittämiseen

Fyysinen ympäristö vaikuttaa merkittävästi lasten ja nuorten elämänlaatuun: heidän terveyteensä, kehittymiseensä ja onnellisuuteensa. Rakennettu ja rakentamaton ympäristö määrittää osaltaan lapsen tai nuoren mahdollisuuksia muun muassa leikkiin, vapaa-ajan viettoon, osallistumiseen ja vuorovaikutukseen toisten ihmisten kanssa. Lapsen edun ensisijaisen harkinnan periaate edellyttää, että myös esimerkiksi kaavoituksessa, maankäytössä, julkisten tilojen suunnittelussa, liikennesuunnittelussa tai kouluverkon suunnittelussa harkitaan lapsen etu.

Toimiva julkinen liikenne ja kevyen liikenteen väylien hyvä kunto ovat erityisen tärkeitä lapsille ja nuorille, joille kävely, pyöräily tai julkinen liikenne mahdollistavat liikkumisen ilman aikuiselta saatua autokyytiä. Nuorisotilat mahdollistavat kokoontumisen myös talvipakkasilla. Myös näitä asioita on tarkasteltava yhdenvertaisuusnäkökulmasta: esimerkiksi kirjastojen ja leikkipuistojen tulee olla myös vammaisten lasten ja nuorten saavutettavissa, ja nuorisotilalla on puututtava mahdolliseen vähemmistöihin kohdistuvaan syrjintään.

Lapsen oikeus ilmaista mielipiteensä itseään koskevissa asioissa koskee myös fyysistä ympäristöä, ja lasten ja nuorten näkemyksillä tulisi olla erityisen paljon painoarvoa heille itselleen tarkoitettujen tilojen suunnittelussa. Lasten ja nuorten näkemykset esimerkiksi alueiden turvallisuudesta ja esteettisyydestä voivat olla erilaisia kuin aikuisilla. Usein kuitenkin käy niin, että myös nimenomaisesti lapsille ja nuorille tarkoitetuissa ympäristöissä, kuten kouluissa ja päiväkodeissa, käytännöllisyys tai puhtaanapidon helppous painaa päätöksenteossa viihtyvyyttä tai esteettisyyttä enemmän. Koulun viereinen metsä taas voi olla lapsille mielekäs paikka järjestää oppitunteja, mutta kaavoituksessa saatetaan ajatella ensisijaisesti uusia asuntoja.

Rakennettua fyysistä ympäristöä on usein mahdotonta tai hankalaa muuttaa rakentamisen jälkeen. Jotta lasten ja nuorten tarpeet ja näkökulmat huomioitaisiin, on arvioitava päätösten vaikutuksia lapsiin ja nuoriin sekä taattava lapsille mahdollisuus osallistua suunnitteluun mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. On myös vältettävä liian valmiiksi suunnittelemista ja rakentamista. On tärkeää, että lapsilla ja nuorilla on myös mahdollisuuksia muovata ympäristöä toiveidensa mukaan, ja siten tuntea se omakseen. Lapsia ja nuoria kuultaessa tulee huomioida eri-ikäiset lapset sekä erityisesti toimintakyvyltään erilaiset lapset ja nuoret saavutettavuuden ja esteettömyyden varmistamiseksi. Lisäksi usein on järkevää kuulla tiettyjä käyttäjäryhmiä – esimerkiksi skeittaavia lapsia ja nuoria silloin, kun suunnitellaan skeittipuistoa.

Tarkistuslista 4: Lapset voivat vaikuttaa julkisen tilan suunnitteluun ja kehittämiseen

- Kartoitetaanko lasten ja nuorten tarpeet ja hyödynnetäänkö heidän näkemyksiään julkisen tilan suunnittelussa ja kehittämisessä
 - asuinalueilla?
 - kaupunkitilassa (puistot, aukiot)?
 - rakennetuilla ja rakentamattomilla viheralueilla?
 - puolijulkisissa tiloissa (kuten kaupalliset tilat, esim. ostoskeskukset)?
 - liikenne- ja kevyen liikenteen väylät

- Huomioidaanko julkisen tilan suunnittelussa ja kehittämisessä erilaisten lapsiryhmien tarpeet ja kuullaanko näitä ryhmiä?
 - vammaiset lapset (esteettömyys, saavutettavuus)
 - tiettyjen lajien harrastajat (liikuntapaikkojen ja puistojen suunnittelu)
 - sekä nykyiset että potentiaaliset käyttäjät

- Millaisia menetelmiä ja tiedonkeruutapoja on olemassa siihen, että selvitetään lasten ja nuorten näkemyksiä ja kokemuksia julkisesta tilasta ja sen käytöstä?

- Kuullaanko lapsia riittävän aikaisessa vaiheessa, jotta heidän näkemyksensä voidaan aidosti ottaa huomioon?

- Otetaanko lapset ja nuoret sekä heidän tarpeensa ja näkemyksensä huomioon julkisen tilan suunnittelussa yhtä merkityksellisenä tekijänä kuin aikuisten tarpeet ja näkemykset?
 - Näkyvätkö lasten ja nuorten arvostukset ja priorisoinnit julkisen tilan suunnittelussa ja julkisia tiloja koskevassa päätöksenteossa?

- Huomioidaanko asukkaiden kuulemisessa myös lasten ja nuorten tarpeet?
 - Tiedotetaanko asioista lapsille ja nuorille ymmärrettävällä tavalla?

- ovatko käytetyt osallistumisen tavat lasten ja nuorten tarpeisiin sopivia
- Arvioidaanko lapsivaikutuksia
- kaavoituksessa?
 - liikennesuunnittelussa?
 - julkisten rakennusten suunnittelussa?
 - Huomioidaanko lasten näkemykset vaikutusten arvioinnissa?
- Onko lapsilla mahdollisuus vaikuttaa erityisesti heille tarkoitetun julkisen tilan suunnitteluun ja kehittämiseen?
- sisä- ja ulkotilojen tilojen sisustus, kalustus ja käyttötavat päiväkodissa, koulussa, oppilaitoksissa
 - tilojen (esim. liikuntapaikka, leikkipuisto, nuorisotila, kirjasto) sijainti
 - tilojen aukiolo- tai käyttöajat
- Onko lapsilla mahdollisuus muokata ympäristöä tai käyttää sitä myös sellaisilla tavoilla, johon sitä ei ole suunniteltu?

Rakennuspalikka 5: Lapsilla on mahdollisuus vaikuttaa heille itselleen tärkeisiin asioihin

Lasten ja nuorten vaikuttamismahdollisuuksien ei tule rajoittua heille tarkoitettujen palveluiden kehittämiseen tai kuultavana olemiseen. On edistettävä myös lasten ja nuorten mahdollisuuksia nostaa itse esiin heille tärkeitä asioita ja vaikuttaa niihin. On kehitettävä toimintakulttuuria, jossa lasten ja nuorten sekä heitä koskevista asioista päättävien virkamiesten ja poliitikkojen välillä on tilaa myös lasten ja nuorten ajatuksista, toiveista ja priorisoinneista kumpuavalle vuorovaikutukselle. On tuettava lapsista ja nuorista lähtöisin olevaa toimintaa ja sitä, että he voivat nostaa esiin myös seikkoja, joissa kokevat aikuisten tekemien päätösten heikentävän lasten ja nuorten oikeuksien toteutumista.

Vuorovaikutus ei saa perustua yksittäisiin tilaisuuksiin, vaan lapsilla ja nuorilla tulee olla mahdollisuus nostaa keskusteluun itselleen tärkeitä asioita ympäri vuoden. Monessa kunnassa järjestetään vuosittaisia keskustelutilaisuuksia lasten ja nuorten sekä päättäjien ja virkamiesten välillä. Näiden keinojen lisäksi on kehitettävä myös arjen vuorovaikutusta lapsen kasvuyhteisöissä, jotta lapset oppivat kokemuksen kautta, että heidän näkemyksilleen on tilaa ja niitä arvostetaan. Järkevintä on, että vuorovaikutuksen tapoja suunnitellaan ja kehitetään yhdessä lasten ja nuorten kanssa.

On tärkeää, että lapset ja nuoret voivat valita itselleen luontevat toimintatavat ja -ympäristöt vaikuttaa. Aloitteiden tekemisen sijaan (tai lisäksi) lapset ja nuoret voivat haluta toimia ja vaikuttaa suoraan lähiympäristössään, kuten koulussa tai omalla asuinalueella. Toiminta voi olla yksin tai yhdessä jonkin ryhmän kanssa tekemistä. Se voi olla oman blogin kirjoittamista, tai koululuokassa keskustelemista ja vaikuttamista, joka johtaa konkreettiseen toimintaan, kuten koulun ympäristön siivoustaikoihin. Lasten ja nuorten parissa työskentelevien aikuisten tulee olla tietoisia erilaisista lasten omaa toimintaa tukevista toimintatavoista ja tähän mahdollisesti osoitetuista määrärahoista tai kokoontumistiloista.

On myös pohdittava, tarjoavatko lapsille ja nuorille tarkoitetut vaikuttamisen kanavat osallistumismahdollisuuden kaikille lapsille vai joillekin lapsille, sekä tarkasteltava, miten ne tavoittavat erilaisia lasten ja nuorten ryhmiä. Erilaisia kanavia ja tapoja tukea lasten osallistumista tulee tarkastella kokonaisuutena, jotta varmistetaan osallistumisen mahdollisuudet myös esimerkiksi vammaisille ja maahanmuuttajataustaisille sekä eri-ikäisille lapsille ja nuorille. Jotta toimintatavat olisivat lasten ja nuorten näköisiä ja heille houkuttelevia ja saavutettavia, niitä tulee luoda ja kehittää yhdessä lasten ja nuorten ryhmien kanssa.

Tarkistuslista 5: Lapsilla on mahdollisuus vaikuttaa heille itselleen tärkeisiin asioihin

- Sisältyykö aktiiviseen kansalaisuuteen kasvaminen tavoitteisiin
 - kunta/koulukohtaisissa opetussuunnitelmissa?
 - varhaiskasvatussuunnitelmissa?
 - nuorisotyössä?

- Onko kunnassa olemassa rakenteita ja toimintatapoja, jotka mahdollistavat lasten ja nuorten sekä heitä koskevista asioista päättävien virkamiesten ja poliitikkojen välisen vuorovaikutuksen?
 - Mahdollistavatko nämä toimintatavat sen, että lapset ja nuoret voivat määritellä keskustelun aiheita ja nostaa keskusteluun heille itselleen merkityksellisiä asioita ja teemoja?
 - Ovatko nämä toimintatavat kertaluonteisia tilaisuuksia vai mahdollistavatko ne jatkuvan vuorovaikutuksen ympäri vuoden?
 - Takaavatko nämä kanavat kaikille lapsille mahdollisuuden tuoda oma näkemyksensä esiin?

- Onko kunnassa rakenteita ja toimintatapoja, jotka tukevat lasten ja nuorten omaa toimintaa heidän tärkeiksi kokemiensa asioiden tekemiseksi, kehittämiseksi tai muuttamiseksi?

- Onko kunnassa ajattelu- tai toimintatapoja, jotka haittaavat lasten ja nuorten näkemysten esiin tuomista tai lasten ja nuorten omaehtoista toimintaa?

- Rohkaistaanko lapsia eri kasvuyhteisöissä tietoisesti ilmaisemaan näkemyksensä heitä ympäröivästä maailmasta ja heille tärkeitä asioista?

- Rohkaistaanko ja tuetaanko lapsia eri kasvuyhteisöissä toimimaan lähiympäristönsä kehittämiseksi silloin, kun he kokevat siinä olevan epäkohtia?

- Onko lasten ja nuorten kasvuyhteisöissä käytössä toimintatapoja, jotka takaavat jokaiselle lapselle mahdollisuuden nostaa yhteiseen keskusteluun itselleen tärkeitä asioita?

- Ovatko nämä toimintatavat osa jokapäiväistä vuorovaikutusta?
 - Mahdollistavatko toimintatavat sekä lasten ja aikuisten välisen että lasten keskinäisen vuorovaikutuksen?
 - Onko vuorovaikutuksen mahdollistavia toimintatapoja käytössä kaikissa päiväkodeissa, kouluissa, oppilaitoksissa ja nuorisotaloilla?
- Onko lapsilla ja nuorilla mahdollisuuksia nostaa kokemiaan ilonaihteita ja epäkohtia myös laajaan julkiseen keskusteluun?
- Onko lapsilla mahdollisuuksia nostaa asioita esiin kaupungin omassa tiedotuksessa?
 - Onko paikallismedia kiinnostunut lasten esiin nostamista teemoista?
 - Osallistuvatko lapset tällaisten mediasisältöjen tekemiseen?
- Tarkastellaanko itseilmaisua monipuolisena kokonaisuutena, huomioidaanko esimerkiksi:
- taidelähtöiset menetelmät?
 - lasten ja nuorten käyttämät kanavat (myös verkko)?
- Onko käytössä erilaisia tapoja kerätä tietoa lasten ja nuorten näkemyksistä koskien heidän mahdollisuuksiaan vaikuttaa tärkeiksi kokemuksiinsa asioihin?
- Käytetäänkö tämän tiedon keräämisessä lapsille ominaisia viestimiä?
- Jos lapset ja nuoret nostavat esiin heille tärkeitä teemoja, suhtaudutaanko heidän näkemyksiinsä kunnioittavasti?

Rakennuspalikka 6: Lapset voivat osallistua kansalaistoimintaan

Kansalaistoiminta voi tarkoittaa lapsille ja nuorille sekä tapaa virkistyä ja viettää vapaa-aikaa, että mahdollisuutta vaikuttaa tärkeiksi koettuihin asioihin. Se tarjoaa lapsille ja nuorille mahdollisuuksia ilmaista itseään ja kasvaa kansalaisena. Lapsen oikeuksien sopimus turvaa lapsille sekä yhdistymisvapauden että oikeuden leikkiin, vapaa-aikaan ja kulttuuriin. Nuorisolaissa puolestaan määritellään nuorisotyöhön kuuluvaksi muun muassa toimintatilojen ja harrastusmahdollisuuksien järjestäminen sekä nuorisoyhdistysten ja -ryhmien tuki. Lasten ja nuorten kansalais-toiminnan tukea kehitettäessä on tärkeää ottaa huomioon lasten ja nuorten näkemykset ja priorisoinnit.

Kansalaistoiminta mahdollistaa monenlaista ja -tasoista osallisuutta: harrastuksissa, järjestöjen jäsenenä ja toimijoina, erilaisissa hankkeissa, lasten ja nuorten omaehtoisissa ryhmissä ja kaveripiireissä sekä virtuaalisissa tiloissa. Toimiminen yhdessä muiden kanssa yhteisen kiinnostuksenaiheen parissa tai yhteisen tavoitteen puolesta vahvistaa lapsen tai nuoren kokemusta yhteisön jäsenyydestä, ja kasvattaa myös vastuun kantajaksi.

Lapsiystävällisen kunnan tulee tarjota lapsille ja nuorille erilaisia mahdollisuuksia osallistua sekä vaikuttaa myös toiminnan sisältöihin. Lapsilla ja nuorilla tulee olla mahdollisuus sekä osallistua ohjattuun toimintaan, harrastuksiin ja tapahtumiin että suunnitella ja järjestää mieleistään toimintaa itse. Jotta osallistuminen olisi mieluista ja virkistävää, sen on oltava lapsen itse valitsemaa ja vapaaehtoista.

Myös kansalaistoiminnan tukemisessa tulee kiinnittää huomiota yhdenvertaisuuden toteutumiseen. Lasten ja nuorten kansalaistoimintaa tulee pitää yhtä tärkeänä kuin aikuisten, ja tämän tulee näkyä toiminnan tuessa. Voimavaroja tulee kohdentaa kaikenikäisille lapsille: pienet lapset tarvitsevat paikkoja leikeilleen ja nuoret kokoontumiselle. On tuettava sekä kansalaisjärjestötoimintaa että lasten ja nuorten omissa ryhmissään suunnittelemaa ja järjestämää toimintaa. Erityisesti on huolehdittava, ettei perheen vähävaraisuus estä lapsen tai nuoren osallistumista kansalaistoimintaan.

Niin lasten ja nuorten kansalaistoimintaa kuin sen tukemista on järkevää suunnitella, arvioida ja kehittää yhdessä lasten ja nuorten kanssa, heidän näkemyksiään ja kokemuksiaan hyödyntäen. On järkevää ottaa tähän mukaan myös sellaiset lapset ja nuoret, jotka eivät nykyisellään osallistu minkäänlaiseen kansalaistoimintaan, jotta mahdollisimman moni toiminnasta hyötyvä lapsi tai nuori pääsisi mukaan.

Tarkistuslista 6: Lapset voivat osallistua kansalaistoimintaan

- Sisältyykö aktiiviseen kansalaisuuteen kasvaminen tavoitteisiin
 - kunta/koulukohtaisissa opetussuunnitelmissa?
 - varhaiskasvatussuunnitelmissa?
 - nuorisotyössä

- Käsitetäänkö kansalaistoiminta laajasti
 - vapaa-aikana, virkistyksenä ja leikkinä?
 - harrastamisena?
 - kulttuurina?
 - osallistumisena?
 - itseilmaisuna ja omien näkemysten esille tuomisena?
 - vapaaehtoistyönä?

- Tuetaanko lasten ja nuorten kansalaistoimintaa
 - toiminta- tai projektiavustuksin?
 - antamalla toiminnalle tiloja?
 - Tiedotetaanko näistä mahdollisuuksista kaikille mahdollisille hakijaryhmille?

- Huomioidaanko lasten kansalaistoiminnan tukemisessa oikeudenmukaisesti
 - lasten toiminta suhteessa aikuisten toimintaan?
 - sekä järjestäytynyt että järjestäytymätön kansalaistoiminta?
 - eri-ikäisille lapsille tarkoitettu toiminta?
 - eritasoisille harrastajille tarkoitettu toiminta (esim. kilpaurheilu – ”höntsäliikunta”)?
 - myös vähävaraiset lapset ja nuoret?

- Onko käytössä erilaisia tapoja kerätä tietoa lasten ja nuorten näkemyksistä koskien heidän vapaa-ajan viettoaan ja virkistäytymistään?

- Käytetäänkö tätä tietoa toiminnan kehittämiseen ja voimavarojen suuntaamiseen?
 - Näkyvätkö lasten ja nuorten priorisoinnit kansalaistoiminnan tukemisessa?
 - Huomioidaanko kansalaistoiminnan tukea kehitettäessä lasten ja nuorten näkemykset? Kerätäänkö tietoa myös niiltä, jotka eivät vielä ole tuen piirissä, mutta voisivat hyötyä siitä?
- Onko eri-ikäisillä lapsilla ja nuorilla tiloja vapaa-ajan viettoon
- ohjatussa toiminnassa?
 - omaehtoisessa toiminnassa?
 - Tiedotetaanko lapsille ja nuorille omaehtoisen kokoontumisen mahdollisuuksista? Tavoittaako tiedotus lapset ja nuoret?
- Onko lasten ja nuorten mahdollista olla ja toimia julkisessa tilassa aikuisten kanssa tasaveroisesti?
- Tuetaanko lasten ja nuorten kansalaistoimintaa mediakasvatuksen keinoin?
- mielipiteenilmaisu, sen rajat, kiusaaminen
- Millaisia rooleja lapsilla on kansalaistoiminnassa
- omana kohderyhmänään?
 - mukana aikuisten toiminnassa?
 - tasavertaisina toimijoina?
- Millaisia esteitä lasten ja nuorten kansalaistoiminnalle on?

Rakennuspalikka 7: Lapsilla on ystäviä ja turvallisia aikuisia

Rakennuspalikoissa iii ja iv ja v tarkastellaan lasten ja nuorten osallisuutta asioihin vaikuttamisen ja maailman muuttamisen näkökulmista. Toinen tapa tarkastella osallisuutta on kiinnittää huomio niihin ryhmiin ja yhteisöihin, joissa lapsi tai nuori elää, kuten perheeseen, kaveripiiriin, koululuokkaan, tai asuinalueeseen. Tällöin on kyse osallisuuden sosiaalisesta ulottuvuudesta: siitä, tunteeo lapsi tai nuori kuuluvansa näihin yhteisöihin ja tulevansa niissä hyväksytyksi omana itsenään. Kun lapsilta ja nuorilta itseltään kysytään, mistä hyvinvointi muodostuu, vastauksissa korostuvat hyvät perhe- ja vertaissuhteet. Tämä tavoite on siten tärkeä jo itsessään, mutta se on myös edellytys lapsen ja nuoren mahdollisuudelle toimia aktiivisena osana lähiyhteisöään ja olla mukana sen kehittämisessä.

Lasten ja nuorten parissa työskentelevän aikuisen näkökulmasta kyse on ensinnäkin vertaissuhteet ja erilaiset ryhmäilmiöt huomioivasta työotteesta. Pyrkimyksenä on tällöin yhteisöllisyyden ja sosiaalisten suhteiden vahvistaminen ja ryhmän yhteishengen kehittäminen eri menetelmin. Toisaalta kyse on myös siitä, että tuetaan yksittäiselle lapselle tai nuorelle tärkeiden ihmissuhteiden kehittymistä ja säilymistä. Tämä on erityisen tärkeää silloin, kun lapsi tai nuori on sijoitettu syntymäkodin ulkopuolelle. Lisäksi on tärkeää, että lapsi tai nuori kokee tulevansa hyväksytyksi ja arvostetuksi kaikilla eri elämänalueilla riippumatta taustastaan, kuten perhe- tai kulttuuritaustasta.

Rakenteiden tasolla osallisuuden sosiaalisen ulottuvuuden edistäminen tarkoittaa esimerkiksi sitä, että päiväkodin tai koulun yhteisöllisyyttä ja koettua turvallisuutta lisätään, ja vahvistetaan jokaisen kokemusta omasta paikasta ryhmässä. Se voi olla myös sitä, että lapset otetaan mukaan järjestyssääntöjä laatimaan, tai että heitä opetetaan ratkomaan konflikteja vertaissovittelun keinoin. Yksittäisen lapsen tai nuoren kohdalla kyse voi olla esimerkiksi siitä, että tunnistetaan mahdollinen yksinäisyys ja ystävyysuhteiden puute. Toisaalta kyse on myös perheiden tukemisesta sekä siitä, että taataan lapselle tai nuorelle eri kasvu- ja kehitysyhteisöissä turvallisia aikuisia, joille he voivat puhua itselleen tärkeistä asioista ja apua tarvitessaan. Esimerkiksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluville lapsille ja nuorille oman perheen tuki on tärkeää, mutta on tilanteita, joissa perhe ei osaa tukea lasta. Tällöin niin lapsi kuin lapsen läheiset tarvitsevat apua ja tukea.

Koska kyse on yhteenkuuluvuuden, turvallisuuden ja itsensä arvokkaaksi kokemisen tunteista, on lähtökohdaksi otettava lasten ja nuorten omat kokemukset ja näkemykset. Sopivien toimintatapojen valinta edellyttää, että lasten ja nuorten kokemuksia selvitetään sekä yksilöinä että eri ryhmien jäseninä, ja että heidät otetaan mukaan tietoa tulkitsemaan sekä toimintatapoja valitsemaan.

Tarkistuslista 7: Lapsilla on ystäviä ja turvallisia aikuisia

- Onko yhteisöllisyyden vahvistaminen sekä lasten ja nuorten sosiaalisten suhteiden kehittäminen sisällytetty
 - kunta- ja/tai koulukohtaisiin opetussuunnitelmiin?
 - varhaiskasvatussuunnitelmiin?
 - nuorisotyön tavoitteisiin?

- Onko käytössä erilaisia tapoja kerätä tietoa lasten ja nuorten näkemyksistä koskien heidän vertais- ja aikuissuhteitaan?
 - Käytetäänkö tätä tietoa lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseen ja palvelujen kehittämiseen?
 - Onko käytössä tapoja kerätä tietoa myös syrjinnän vaarassa oleviin ryhmiin kuuluvilta lapsilta?
 - Kokevatko lapset, että heillä on arjessaan turvallisia aikuisia, joille he voivat kertoa iloistaan ja suruistaan?
 - Kokevatko lapset, että aikuiset eri kasvuyhteisöissä ja palveluissa ovat helposti lähestyttäviä ja luotettavia?
 - Kokevatko lapset, että heillä on ystäviä, joiden kanssa viettää vapaa-aikaa ja joiden kanssa jakaa ilot ja surut?

- Onko lasten ja nuorten parissa työskentelevillä riittävä ymmärrys ja menetelmäosaaminen koskien lasten ja nuorten vertaissuhteita ja erilaisia ryhmäilmiöitä?
 - Onko lasten ja nuorten parissa työskentelevillä mahdollisuus teemaa koskevaan täydennyskoulutukseen?

- Osallistuvatko lapset ja nuoret kasvuyhteisöjen toimintakulttuurin luomiseen, esimerkiksi:
 - mukaan ottavaa yhteisöllisyyttä ja turvallisuutta edistävien toimintatapojen kehittämiseen?
 - järjestyssääntöjen laatimiseen?
 - konfliktien ratkaisemiseen?
 - Toteutuuko tämä kaikissa päiväkodeissa, kouluissa, oppilaitoksissa sekä ohjatuissa vapaa-ajan toiminnoissa?

- Edistetäänkö eri kasvuyhteisöissä ryhmähengen muodostumista ja lasten sosiaalisten taitojen kehittymistä monipuolisin menetelmin?

- Tunnistaako ja huomioiko eri kasvuyhteisöissä käytettävä työote myös erilaiset negatiiviset ryhmäilmiöt kuten
 - syrjinnän ja kiusaamisen?
 - yksinäisyyden?

- Huomioidaanko lasten ja nuorten sosiaalisten suhteiden vahvistamisessa myös verkkoympäristöt?

- Tuetaanko eri kasvuyhteisöissä lapsen myönteistä suhdetta vanhempiinsa ja muihin lapselle tärkeisiin aikuisiin?

- Huomioidaanko vertais- ja aikuissuhteiden merkitys lapselle myös esimerkiksi
 - lapsen ollessa sijoitettuna kodin ulkopuolelle?
 - turvapaikanhakijalasten arjessa?
 - vammaisten lasten arjessa?
 - seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten arjessa?

Rakennuspalikka 8: Lapsia ja lapsuutta arvostetaan

Lapsen oikeuksien sopimuksen keskeinen viesti on lasten ja lapsuuden itseisarvo. Lapset ja nuoret eivät ole tärkeitä vain tulevaisuuden aikuisina tai veronmaksajina, vaan arvokkaita ihmisiä ja kansalaisia jo nyt. Lapsiystävällisen kunnan tehtävänä on vahvistaa lasten ja nuorten kokemusta siitä, että he ovat yhteisön tärkeitä jäseniä, ja että heidän kokemuksensa ja näkemyksensä kaupungin asukkaina ovat merkityksellisiä. Tämä kokemus syntyy positiivisesta vuorovaikutuksesta muiden ihmisten kanssa: perheessä, päiväkodissa, koulussa, vapaa-ajalla sekä mediassa ja tietoverkoissa.

Sekä päätöksenteossa että erilaisissa arjen tilanteissa lapset ja nuoret ja heidän näkemyksensä sivuutetaan usein ikään ja kokemattomuuteen viitaten. Aikuinen saattaa myös vilpittömästi ajatella toimivansa lapsen tai nuoren parhaaksi huolimatta siitä, ettei ole pysähtynyt kysymään, mitä asioita tämä kokee arjessaan tärkeiksi. Tarvitaan muutosta asenteisiin, jotta lapset ja nuoret kohdattaisiin tasavertaisina ihmisinä ja heidän kokemuksiaan ja näkökulmiaan pidettäisiin aidosti tärkeinä puheenvuoroina muiden joukossa. Vuorovaikutustilanteiden ja -paikkojen on oltava sellaisia, että myös lapset ja nuoret kokevat olonsa turvalliseksi. Aikuisten on syytä myös itsekriittisesti miettiä, onko lapsen tai nuoren näkemyksille tilaa ja otetaanko ne vakavasti myös silloin kun ne poikkeavat aikuis(t)en näkemyksistä.

Lapsiin ja nuoriin suhtaudutaan toisinaan erityisesti julkisilla paikoilla kielteisesti. Lasten vallattomuus saatetaan kokea häiritsevänä ja nuorten ryhmät pelottavina. Erityisesti kaupallisissa tiloissa lasten ja nuorten oleskeluun puututaan toisinaan herkemmin ja eri perustein kuin aikuisten. Eri ikäryhmien erottelu ei edistä myönteistä vuorovaikutusta sukupolvien välillä. Siksi on mietittävä, missä tilanteissa esimerkiksi palveluiden tai tilojen kohdentaminen vain tietyille ikäryhmille on perusteltua, ja muutoin edistettävä eri väestö- ja ikäryhmien myönteistä kohtaamista arjessa. Esimerkiksi erilaisissa monitoimitalohankkeissa on onnistuneesti tuotu samoihin tiloihin ikäryhmiä vauvasta vaariin.

Suuren yleisön asenteisiin vaikuttamisessa medialla on keskeinen rooli. Jotta lapsille ja nuorille kehittyisi myönteinen käsitys itsestään osana yhteisöä, on tärkeää, että heitä käsitellään tiedotusvälineissä myös positiivisessa valossa. Mahdollistamalla lasten ja nuorten osallistuminen toimitustyöhön voidaan antaa julkisessa keskustelussa tilaa lasten ja nuorten mielestä tärkeille aiheille. Lisäksi voidaan tuoda esiin moninaisuutta, eli sitä, että lapset ja nuoret eivät ole yksi, yhtenäinen ryhmä.

Jotta lapsiin kohdistuviin negatiivisiin asenteisiin ja toimintatapoihin voidaan puuttua, on tiedettävä, missä niitä esiintyy. Onkin olennaista kysyä lapsilta ja nuorilta itseltään, kokevatko he olevansa kunnan yhdenvertaisia ja arvostettuja asukkaita. Jos näin ei aina ole, on selvitettävä, millaisissa tilanteissa ja paikoissa lapset ja nuoret eivät koe itseään yhdenvertaisiksi tai tervetulleiksi.

Tarkistuslista 8: Lapsia ja lapsuutta arvostetaan

- Onko lapsen oikeuksien sopimuksen viesti lapsen ja lapsuuden itseisarvosta kunnan toimintaa ja budjetointia ohjaava julkilausuttu periaate?
 - Pidetäänkö lasten oikeuksia, tarpeita, leikkiä, toimintaa ja näkemyksiä yhtä tärkeinä kuin aikuisten vastaavia?
 - Näkyykö tämä toimintojen sekä palveluiden suunnittelussa ja budjetoinnissa?
 - Näkyykö tämä kunnan tiedotuksessa ja mediassa?

- Tuetaanko lasten ihmisoikeuksien toteutumista tietoisesti?
 - Tunnustetaanko ja tunnistetaanko ne tilanteet, joissa lapsen oikeuksien toteutuminen vaatii aikuisten erityistä tukea?

- Kokevatko lapset ja nuoret olevansa kunnan yhdenvertaisia ja arvostettuja asukkaita?

- Jos toimintaa tai palveluita kohdennetaan ikäperustaisesti, perustuuko se lapsen edun harkintaan?

- Kohdistetaanko lapsiin ja nuoriin ryhmänä rajoituksia, jotka eivät perustu lakiin ja lapsen edun harkintaan?

- Onko lapsilla ja nuorilla yhtäläinen oikeus käyttää julkista tilaa kuin aikuisilla?
 - Rajoitetaanko tarpeettomasti sellaista toimintaa, harrastamista tai julkisen tilan käyttöä, jonka erityisesti lapset ja nuoret kokevat mielekkääksi?
 - Kokevatko lapset ja nuoret olevansa erilaisiin julkisiin tiloihin yhtä tervetulleita kuin aikuiset?
 - Onko käytössä erilaisia tapoja kerätä tietoa lasten ja nuorten näkemyksistä koskien heidän kokemuksiaan kaupunkitilasta ja siitä, minne he kokevat tai eivät koe olevansa tervetulleita?
 - Hyödynnetäänkö tätä tietoa toiminnan kehittämisessä?

- Millaisina lapset ja nuoret ryhmänä näyttäytyvät julkisessa keskustelussa?
- Saavatko lapset ja nuoret sekä heidän tärkeiksi kokemansa asiat tilaa julkisessa keskustelussa?
 - Korostuvatko positiiviset vai negatiiviset asiat?
 - Huomioidaanko lasten ja nuorten moninaisuus?
 - Miten lapset ja nuoret kokevat itseään koskevan keskustelun?
 - Onko lapsilla ja nuorilla mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa tähän keskusteluun?
- Haastetaanko kunnan toiminnassa ja tiedotuksessa lapsia ja nuoria koskevia yleistyksiä?
- Mahdollistetaanko tässä lasten oma toiminta ja itsemääritys?
 - Haastetaanko mediassa lapsia ja nuoria koskevia yleistyksiä?

Rakennuspalikka 9: Lapsia koskevia asioita tarkastellaan koordinoidusti kokonaisuutena niin, että lapsia koskevassa päätöksenteossa ja toiminnoissa harkitaan ensisijaisesti lapsen etu

Lapsiystävällisessä kunnassa lapsi- ja nuorisopolitiikan ohjenuorana on lapsen oikeuksien sopimus. Riippumatta kunnan koosta tai hallintorakenteesta lapsiystävällisen kunnan rakentaminen edellyttää lapsia ja nuoria koskevien asioiden koordinoitua ja sektorirajat ylittävää tarkastelua. Näin voidaan varmistaa, että lapsen etua harkitaan päätöksenteossa lapsen oikeuksien sopimuksen edellyttämällä tavalla kokonaisuutena, eikä vain yksittäisten hallintokuntien näkökulmasta.

Lapsen edun harkinta edellyttää, että toimenpiteiden ja päätösten vaikutuksia lapsiin arvioidaan järjestelmällisesti. Näin sekä yksittäistä lasta koskevissa hallinnollisissa toimenpiteissä, että kaikessa päätöksenteossa, joka koskettaa suoraan tai epäsuorasti lapsia ja nuoria, tai joitain lasten ja nuorten ryhmiä. Myös budjetointia on tarkasteltava lapsivaikutusten näkökulmasta. Syrjimättömyysperiaate edellyttää, että vaikutuksia tarkastellaan myös syrjinnän vaarassa olevien ryhmien näkökulmasta.

Lapsia koskevien asioiden koordinaatio voidaan ratkaista kunnissa eri tavoin, esimerkiksi perustamalla koordinoiva ryhmä tai lapsiasiamiehen tehtävä. Koordinaation lisäksi tarvitaan toteutetun lapsi- ja nuorisopolitiikan seuranta ja vaikutusten arviointia. On tärkeää, että myös lapset ja nuoret voivat arvioida sitä, ovatko vaikutukset heidän arkeensa olleet sellaisia, kuin on tavoiteltu. Kun lapset ja nuoret ovat tietoisia omista oikeuksistaan, he voivat myös parhaiten osoittaa, missä tilanteissa heidän oikeutensa eivät toteudu.

Lapsiystävällinen hallinto tarkoittaa paitsi lapsen oikeuksien sopimusta kunnioittavaa lapsipolitiikkaa, myös lapsiystävällistä toimintakulttuuria: lapsille ja nuorille ymmärrettävää tiedottamista, lasten ja nuorten tarpeet huomioivaa vuorovaikutusta, sekä lasten ja nuorten asioiden näkyväksi tekemistä ja esillä pitämistä. Tämä edellyttää systemaattista lapsen oikeuksista tiedottamista ja kouluttamista.

Erilaiset strategiset kirjaukset mahdollistavat sen, että lapsiystävälliset käytännöt toteutuvat läpi kuntaorganisaation. Esimerkiksi lastensuojelulain edellyttämä suunnitelma on lakisääteinen väline jolla voidaan ohjata, johtaa ja kehittää lasten ja nuorten hyvinvointityötä kunnassa. Jollei kunnassa ole kaikkia hallintokuntia velvoittavaa lapsia ja nuoria koskevaa strategiaa tai toimintaohjelmaa, on vaarana, että lapsiystävälliset toimintatavat jäävät irrallisiksi, eivätkä ne tuo pysyvää muutosta rakenteisiin tai edistä kaikkien lasten ja nuorten asemaa yhdenvertaisesti. Ollakseen aidosti hyödyllinen strategialla tai toimintaohjelmalla on lisäksi oltava riittävä painoarvo.

Tarkistuslista 9: Lapsia koskevia asioita tarkastellaan koordinoidusti kokonaisuutena niin, että lapsia koskevassa päätöksenteossa ja toiminnoissa harkitaan ensisijaisesti lapsen etu

- Onko lapsen oikeuksien sopimus kunnan lapsi- ja nuorisotyötä sekä -politiikkaa ohjaava väline
 - hallintosäännössä, kuntastrategiassa, yhdenvertaisuussuunnitelmassa, lasten ja nuorten hyvinvointiohjelmassa?
 - Näkyvätkö erityisesti sopimuksen yleisperiaatteet (syrjimättömyys; lapsen edun ensisijainen harkinta; oikeus täyteen kehittymiseen; lapsen näkemyksen kunnioittaminen)?

- Huomioidaanko lapsen oikeuksien sopimuksen velvoitteet myös kaikessa sellaisessa päätöksenteossa, joka ei koske yksinomaan lapsia, mutta myös heitä?

- Onko kunnassa toimija/taho, joka seuraa ja arvioi lapsen oikeuksien toteutumista kokonaisuutena?
 - Onko tällä toimijalla asiantuntemus edistää lapsen oikeuksien toteutumista sekä myös tunnistaa mahdolliset oikeuksien loukkaukset?
 - Onko tällä toimijalla työlleen riittävä mandaatti?

- Harkitaanko kaikessa lapsia koskevassa päätöksenteossa ensisijaisesti lapsen etu?
 - Tehdäänkö päätöksenteon lapsivaikutusten arviointia?
 - Missä asioissa lapsivaikutusten arviointeja tehdään?
 - Missä asioissa lapsivaikutusten arviointia ei tehdä?
 - Tehdäänkö sekä vaikutusten ennakoarviointia että toteutuneiden vaikutusten arviointia?
 - Huomioidaanko vaikutusten arvioinnissa erilaiset lasten ja nuorten ryhmät?
 - Huomioidaanko lasten näkemykset lapsivaikutusten arvioinnissa?
 - Tehdäänkö budjetin osalta lapsivaikutusten arviointi?

- jollei lapsivaikutusten arviointia tehdä, miten päätöksenteossa varmistetaan lapsen edun ensisijainen harkinta?
- Onko kunnassa toimintatapoja, jotka mahdollistavat sen, että lapset itse arvioivat omien oikeuksiensa toteutumista?
- Kenelle lapset ja nuoret voivat kertoa ja mistä saada tukea, jos heidän oikeuksiaan loukataan?
 - Tietävätkö lapset ja nuoret keneltä, mistä ja miten tätä tukea saa?
- Ovatko kunnan lapsi- ja nuorisopolitiikan tulokset sitä, mitä on tavoiteltu?
 - Arvioidaanko lapsi- ja nuorisopolitiikan onnistumista lapsen oikeuksien näkökulmasta?
 - Osallistuvatko lapset ja nuoret sekä heidän vanhempansa tähän arviointiin?
 - Osallistuvatko lapset ja nuoret toimenpide-ehdotusten tekemiseen ja niistä päättämiseen?

Rakennuspalikka 10: Lapsia ja nuoria koskevaa tietoa hyödynnetään monipuolisesti päätöksenteossa

Lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa harkitsemaan ensisijaisesti lapsen etua, kun tehdään heitä koskevia päätöksiä. Tämän tulee toteutua kaikilla hallinnon tasoilla. Jotta tämä periaate toteutuisi, tarvitaan sekä tietoa lapsista ja nuorista että arviointia toiminnan ja päätösten vaikutuksista heihin. Myös lastensuojelulain edellyttämiin suunnitelmiin sisältyy seurantavelvoite.

Lapsista ja nuorista tuotetaan monenlaista tietoa niin kansallisella kuin paikallisella tasolla. On tärkeää, että saatavilla olevaa tietoa tarkastellaan kootusti ja hallintokuntarajat ylittävästi. Lisäksi on tärkeää, että lasten ja nuorten parissa työskentelevien tietoa hyödynnetään sekä lapsia koskevassa päätöksenteossa että toiminnan ja palveluiden kehittämisessä horisontaalisesti läpi kuntaorganisaation.

Tutkimus- ja tilastotiedon sekä viranomaistiedon lisäksi tulee kerätä ja hyödyntää myös lasten ja nuorten omaa kokemuksellista tietoa. Lapset ja nuoret voivat tuoda päätöksentekoon uusia näkökulmia ja ratkaisuja. Lisäksi on olemassa asioita, joita vain lapset ja nuoret voivat arvioida. Tällaisia ovat esimerkiksi kokemukset syrjinnästä, osallistumisoikeuksien toteutumisesta ja sosiaalisesta turvallisuudesta. On myös suositeltavaa harkita, missä tilanteissa lapset ja nuoret voivat itse toimia tiedon kerääjinä, sekä ottaa heidät mukaan tulkitsemaan kerättyä tietoa ja tekemään toimenpide-ehtotuksia kerätyn tiedon pohjalta.

Tiedonkeruun pyrkimyksenä tulee olla paitsi kokonaiskuvan muodostaminen, myös tietopohjan aukkojen löytäminen. Tilastot ja keskiarvot eivät usein kerro kaikkea etenkin haavoittuvassa asemassa olevien lasten osalta. Lapsen oikeuksien komitea on ilmaissut huolensa erityisesti näiden lasten elinoloja koskevan tiedon puutteesta. On syytä käyttää ja kehittää sellaisia tiedonkeruutapoja, jotka mahdollistavat myös haavoittuvassa asemassa olevia lapsia koskevan tiedon keräämisen. Näiden ryhmien kokemustiedon kerääminen ja hyödyntäminen on erityisen tärkeää.

Huolellisesti tehtynä sekä ennakoiva että toteutuneita vaikutuksia käsittelevä lapsivaikutusten arviointi voi toimia menetelmänä lapsia koskevan tiedon kokoamisessa yksittäisten asiakokonaisuuksien osalta. Lapsivaikutusten arviointiin kuuluu lapsen tai lasten näkemyksen selvittäminen.

Tarkistuslista 10: Lapsia ja nuoria koskevaa tietoa hyödynnetään monipuolisesti päätöksenteossa

- Huomioidaanko ja hyödynnetäänkö lapsia ja nuoria koskevassa suunnittelussa ja päätöksenteossa
 - lapsen oikeuksien komitean Suomea koskevat huomautukset ja suositukset?
 - tutkimustieto?
 - viranomaistieto, sisältäen lasten ja nuorten parissa työskentelevien tiedon?
 - lasten, nuorten ja perheiden kokemustieto?
 - kansalaisjärjestöjen asiantuntemus?

- Onko käytössä erilaisia tapoja kerätä tietoa lasten ja nuorten näkemuksista ja kokemuksista koskien heidän arkeaan ja hyvinvointiaan koko lapsen oikeuksien sopimuksen käsittävänä kokonaisuutena?
 - Miten tätä tietoa hyödynnetään?
 - Kerätäänkö tietoa systemaattisesti ja jatkuvasti kaikilta lapsiryhmiltä?
 - Kerätäänkö tietoa erityisesti sellaisista asioista, joissa lapsen subjektiivisen kokemuksen tulee olla erityisen keskeinen osa arviointia (osallistumisoikeuksien toteutuminen, syrjinnän kokemukset, turvallisuuden tunne)?
 - Osallistuvatko lapset ja nuoret itse tiedon keräämiseen?
 - Ovatko lapset mukana arvioimassa ja tulkitsemassa heiltä kerättyä tietoa?

- Tarkastellaanko lapsia ja nuoria koskevaa tietoa koordinoitusti kokonaisuutena?
 - Onko kuntaorganisaation eri tasoilla tai osissa toimivilla käytössään muilla tasoilla tai osissa työskentelevien asiantuntemus ja heidän keräämänsä tieto?
 - Mahdollistaako tarkastelutapa myös tiedon aukkojen havaitsemisen?

- Kerätäänkö tarvittaessa (esimerkiksi laadullista tai kokemuksellista) lisätietoa, jotta päästään tilastojen ja keskiarvojen "taakse"?

Arvioidaanko päätösten lapsivaikutuksia?

- ks. rakennuspalikka nro 9. "Lapsia koskevia asioita tarkastellaan..."

Suomen UNICEF ry
Joulukuu 2013

Suomen UNICEFin lapsiystävällinen kunta -malli auttaa kuntia edistämään YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen toteutumista.

Malli perustuu kansainväliseen esikuvaan, jota UNICEF on toteuttanut vuodesta 1996. Suomalainen malli kehitettiin yhteistyössä Hämeenlinnan kaupungin kanssa 2012–2013. Mallia laajennetaan asteittain ja sen on tarkoitus olla avoin kaikille kunnille vuonna 2015.

www.unicef.fi/lapsiystavallinen-kunta

Suomen UNICEF ry
Lautatarhankatu 6, 00580 Helsinki
09 5845 0280 | www.unicef.fi

